

Lena Hansen

Kan læreboka være lærerens eneste hjelpemiddel?

En lærebokanalyse om demokratisk medborgerskap

Bacheloroppgave i Pedagogikk og elevkunnskap
Veileder: Oddveig Storstad og Eli Smeplass

Mai 2019

Lena Hansen

Kan læreboka være lærerens eneste hjelpemiddel?

En lærebokanalyse om demokratisk medborgerskap

Bacheloroppgave i Pedagogikk og elevkunnskap
Veileder: Oddveig Storstad og Eli Smeplass
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

En viktig politisk og pedagogisk målsetning i den norske skolen er at elevene forberedes til demokratisk samfunnsdeltakelse gjennom opplæringen, dette skal klargjøre elevene til det vi kaller å være en *demokratisk medborger*. Dette er noe som både blir understreket av opplæringsloven og læreplaner. Videre er læreboka en viktig del av undervisningen for mange lærere. Store fag og læreplanmål, samt knapp tid ligger til grunn for dette. Av denne grunn er læreboka med på å forenkle oppgaven til underviseren, og læreboka blir et uunngåelig hjelpemiddel. I denne oppgaven har jeg gjennom en kvalitativ innholdsanalyse undersøkt om et kapittel i læreboka *Nye makt og menneske 10 samfunnskunnskap* holder seg på de nivåene som er forventet, og samtidig er en god lærebok. I analysen så jeg at læreboka har et demokratisk fokus som bygger på den republikanske og den kommunitaristiske framstillingen av hva en god demokratisk medborger er. Samtidig mangler den å vise mangfoldet, og vise at det finnes ulike måter å være en demokratisk medborger. Videre har kapitlet mye fokus på opplæring om demokrati, og for demokrati, mens den manglet opplæring gjennom demokrati. Videre har jeg sett at læreboka i stor grad kan defineres som en «god» lærebok, på tross av at den mangler ulike forståelser eller gode læremetoder som blir ansett som viktig for å bli en demokratisk medborger. Refleksjonen rundt dette forholdet har gjort meg oppmerksom på at en lærebok kan være god på noen punkter, men dårlig på andre. Dette har påvirket mitt syn på lærebøker. Lærebøker er noe som bør vurderes før det tas i bruk, og grensen før man tar i bruk andre kilder bør være liten for å få en god og variert undervisning.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	1
Innledning	3
Teori	4
<i>Lærebøkenes rolle</i>	5
<i>Demokratibegrepet</i>	7
<i>Demokratisk medborgerskap</i>	8
<i>Demokratiopplæring i skolen</i>	10
Metode	11
Analyse	13
<i>Tekst og innhold</i>	14
<i>Spørsmål i tekst</i>	15
<i>Oppgaver</i>	17
<i>Bilder og illustrasjoner</i>	17
Drøfting	19
<i>Læreboka som pensum?</i>	20
Avslutning	22
Litteraturliste	24
Vedlegg 1	26

Innledning

«Demokratisk medborgerskap er en evigvarende læringsprosess, og det demokratiske samfunnet er på den måten et læringsamfunn. Kjernen i læringsamfunnet er at deltagerne tilbys rikelig tilgang til utdanning» (Stray, 2009, s. 34).

Skolen er en viktig arena for felleskap og læring. Holdninger og verdier skal formidles gjennom læreplanverket, lærestoffet og opplæringsmetoder. I tillegg er det rettet forventninger og krav til både elever og lærere. En viktig politisk og pedagogisk målsetning er at elevene forberedes til demokratisk samfunnsdeltakelse gjennom opplæringen, og skolen har det som en gjerne kaller for et demokratisk samfunnsmandat. Dette mandatet er forankret i opplæringslovens § 1, formålsparagrafen. Hensikten med paragrafen er å utdype og klargjøre hva formålet med skolen er, og hvilke målsetninger det norske samfunnet har for skolen (Stray, 2011, s.75). Dette mandatet kommer enda tydeligere fram i §1-1, hvor det står:

Opplæringa skal gi innsikt i kulturelt mangfald og vise respekt for den einskilde si overtyding. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte. Elevane og lærlingane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet. Dei skal få utfalde skaparglede, engasjement og utforskartrong. Elevane og lærlingane skal lære å tenkje kritisk og handle etisk og miljøbevisst. Dei skal ha medansvar og rett til medverknad (Opplæringslova, 1997).

I tillegg er dette dratt videre inn i læreplanen til samfunnsfag gjennom beskrivelsen av faget; «Sentralt i arbeidet med samfunnsfaget står forståing av og oppslutning om grunnleggjande menneskerettar, demokratiske verdiar og likestilling. Faget skal stimulere til og gje erfaring med aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking» (Utdanningsdirektoratet, 2013).

En viktig del av undervisningen for mange lærere er læreboka. Store fag, læreplanmål som inneholder mye kunnskap og knapp tid ligger til grunn for dette. Lærere har gjerne dårlig tid til å planlegge, eller finne annet pensum, og det å forholde seg til en lærebok forenkler oppgaven som underviser i stor grad. Læreboka blir et hjelpemiddel som mange lærere ikke klarer å unngå. Dette er noe vi blant annet kan se i samfunnsfag, som er et relativt stort fag som inneholder store temaer som samfunnskunnskap, geografi og historie. Den totale mengden kunnskap som skal formidles i faget samfunnsfag er derfor relativt stor. Dette gjør igjen at det i samfunnsfags-undervisningen, ofte er læreboka som står for en sentral del av støtten for mange. Koritzinsky (2014, s. 234) skriver at jo mer lærebokstyrt undervisningen

er, jo viktigere er det å finne gode lærebøker som er faglig solide, og som kan bidra til læring hos elevene.

Gjennom utdanningen har jeg lært viktigheten ved å være kritisk til lærebøkene, ikke fordi de nødvendigvis inneholder feil informasjon, men fordi informasjonen gjerne kan bli litt ensidig eller knapp. På grunn av det store fokuset på demokrati og medborgerskap som skolen har gjennom plandokumenter og lover, pluss den store bruken av lærebøker som er i skolen, skal jeg i denne oppgaven gjennomføre en kvalitativ analyse av et læreverv i samfunnsfag for 10. trinn. I analysen ønsker jeg å finne ut om et av lærevervene som er i bruk i dag klarer å informere godt om de demokratiske prosessene og de ulike formene for demokrati som finnes. Dessuten vil jeg se om elevene som bruker denne boka som pensum får den kunnskapen de trenger for å være i stand til å forstå hva demokrati og medborgerskap er, og ikke minst om den kan bidra til å gjøre elevene klar til å delta i samfunnet.

I denne bacheloroppgaven har jeg derfor valgt å svare på følgende problemstilling: Er det hensiktsmessig «På hvilken måte lærer elevene om demokrati og medborgerskap når deres opplæring er basert på læreboka *Nye makt og mennesker 10 samfunnskunnskap*, og er det med utgangspunkt i dette egentlig hensiktsmessig bare benytte denne i undervisningen?» . Den valgte boka er skrevet av Tarjei Helland, og ble gitt ut i 2016. Fordi jeg i denne oppgaven skal fokusere på demokrati, skal jeg holde meg til kapittel 2: *Styre folket – eller folkestyre?* I nevnte bok. Oppgaven er bygd opp slik at det kommer en teoridel som tar for seg det teoretiske grunnlaget for oppgaven. Videre kommer det en del om valg av metode og problemer knyttet til denne. Deretter kommer en analysedel, denne inneholder i stor grad mye diskusjon underveis som legger grunnlaget for en avsluttende diskusjon som kommer til slutt. Oppgaven er bygd opp slik fordi det er mye som kan diskuteres underveis i analysen, men samtidig er det fokuspunkter knyttet til problemstillingen som ikke passer inn i analysen og dermed passer bedre alene.

Teori

I teorikapittelet vil du kunne lese teori knyttet til lærebøkens rolle, blant annet ulike krav som kan stilles til en lærebok. Videre kommer det en del om demokratibegrepet, både hvordan det er definert gjennom historien og hvordan det ofte defineres i dag. Det er også

teori knyttet demokrati og medborgerskap, med stort fokus på ulike tolkninger innenfor dette, samt teori knyttet til demokratiopplæring i skolen og det didaktiske som ligger til grunn for en lærerik demokratiundervisning.

Lærebøkernes rolle

Å velge lærebøker er ingen enkel oppgave, og ofte er det slik at en lærer bare må akseptere den boka som skolen har valgt. Dette gjør at alle elevene på samme skole er garantert en nogen lunde lik opplæring. Det behøver derimot ikke å være slik. Det finnes for eksempel skoler som kjøper inn ulike lærebøker. I tillegg er det noen skoler som ikke en gang kjøper hele klassesett i hvert fag. Det hele med den baktanken om at elever og lærere skal ha større utvalg. Et viktig krav er at læreboka samsvarer med den nasjonale læreplanen som gjelder. Ofte blir det sagt at læreboka er den egentlige læreplanen, fordi det er denne læreren følger. Dette er ikke nødvendigvis tilfelle, men læreboka er derimot et uttrykk for hvordan lærebokforfatteren har tolket læreplanen. Det er viktig at lærere har et aktivt og kritisk forhold til lærebøker (Imsen, 2016, s. 425-426). Denne oppgaven går under lærerens autonomi. Det handler om at det er læreren selv som setter standarden for hvordan arbeidsoppgaver skal gjennomføres. Det handler om at en lærer har en individuell frihet, og mulighet til å velge metode for undervisningen selv (Imsen, 2016, s. 73).

Lærebøker må bidra til å strukturere lærestoffet blant annet knyttet til samfunnskunnskap. Den informasjonen elevene får gjennom massemedia trenger sammenbindende begreper, skjemaer, modeller og teorier som kan bidra til at elevene bedre og bredere kan forstå og forklare handlinger, prosesser og institusjoner i samfunnet. Koritzinsky (2014, s. 233) omtaler den «gode» samfunnsfagsboken som en bok som følger en rekke kriterier. De første kriteriene handler om informasjonen, altså faktaopplysningene læreboka gir. Det handler om at læreboka må være flersidig, få frem ulike tolkninger og temaer, bøkene må få fram eksempler som vekker tanker, verdier, interesser, politiske syn og samfunnsspørsmål. Videre handler kriteriene om at bøkene må ha en progresjon som tar hensyn til elevenes modenhetsnivå og tilpasset opplæring. Boka må åpne for tverrfaglighet og fagintegrering mellom samfunnsfagene, i tillegg må denne være mellom samfunnsfagene og andre skolefag. Bøkene må også oppfordre til historiebevissthet, ved at den setter søkelys på at det er en sammenheng mellom fortid, nåtid og fremtid. Boka må heller ikke være for vanskelig. Det vil si at den bør unngå unødvendig bruk av akademiske fagbegreper. Læreboka bør være en veiviser og trekke

ut de viktigste begrepene, informasjonen og metodiske utfordringer. Den skal ikke erstatte læreren, men heller være en støtte for lærerens arbeid og være utfordrende for elevene (Koritzinsky, 2014, s. 233-235)

Lærebøker går i dag under den kategori som en ofte kaller multimodale tekster. Det vil si at de inneholder flere enn en modalitet, slik som en blanding av tekst og bilder, tekst, lyd og bilder eller ulike variasjoner av dette (Svennevig, 2019). En sentral del av dagens lærebøker er bruken av bilder og ulike illustrasjonsformer sammen med tekst. Koritzinsky (2014, s. 234), kommenterer i sin oppsummering for hva den «gode» læreboken er, lærebokens design. Han sier at bøkene må inneholde en engasjerende grafisk utstilling som oppleves tiltalende av brukerne. Bruken av bilder og illustrasjoner går under den grunnleggende ferdigheten lesing, og det å kunne lese bilder, grafer, tabeller og kart eksplisitt nevnt som en del av læreplanen for samfunnsfag (Utdanningsdirektoratet, 2013). Alle former for kunnskap og meningsdannelse skjer gjennom en samhandling mellom det språklige og visuelle systemet. Bruken av illustrasjoner kan øke læringseffekten når illustrasjonene er inkorporerte i bokteksten, og når illustrasjonene benyttes rikelig i læringsforløpet. Illustrasjonene kan være viktige i konkretiseringen av læringsstoffet og vise sammenhenger mellom forskjellige objekter eller handlinger (Sætre, 2015, s. 146-147).

Det er flere ulike måter å illustrere en tekst på. Dette kan være fotografier, tegninger, kart, grafer etc. En mye brukt illustrasjonsmåte er fotografier. Et fotografi kan brukes for å konkretisere det som omtales i en tekst, det kan brukes til å forklare konsekvenser ved at det får fram detaljer og helhetsbilde av en situasjon, det kan brukes til å bevege følelser ved å spille på sterke menneskelige uttrykk og de kan brukes til å vise kontraster og endring for eksempel ved å vise to sider av en sak. Fotografier kan også brukes for å balansere teksten både som en kritisk merknad til tekst eller som en mer positiv framstilling av tekst eller de kan brukes til å være bombastisk demonstrative ved at de helt alene uten bildetekst får fram meningen (Sætre, 2015, s. 146-152). Fotografibruken er derimot ikke bare positiv, og kan ha negativ effekt på læringsutbyttet hvis målet med de er å bare være «pynt» (Levin, Anglin & Carnet. 1987, Levin & Mayer 1993, i Sætre, 2015, s. 152).

Demokratibegrepet

Demokrati er et begrep som brukes i mange og ulike sammenhenger. Hvordan demokratibegrepet forstås, avhenger av den sosiale, politiske, ideologiske, historiske og kulturelle sammenhengen det diskuteres i. Tolkningen som legges til grunn for den politiske praksisen i et bestemt land, påvirker forventningene til borgerne og borgernes medborgerrolle (Stray, 2011, s. 21). Biseth (2014, s. 27) beskriver demokrati som et begrep som er vanskelig å forstå, da virkeligheten hele tiden forandrer seg. Begrepet er basert på avtaler mellom mennesker, og har gått over til å fokusere mer på samfunnets institusjoner. Hvis vi skal starte med å forstå begrepet demokrati så kommer det av den greske sammensetningen av ordene *demos* og *kratos*. *Demos* kan oversettes til folk og *kratos* til styre. Det vil si at demokrati betyr folk og styre, noe vi kan slå sammen til begrepet folkestyre (Stray, 2011, s. 22). Et likhetstrekk ved mange teoretiske definisjoner i dag er at demokrati er en måte å styre et samfunn på. Det kan blant annet forstås som et politisk verktøy som fokuseres på individets selvforståelse og beskyttelse mot statstyranni. Denne definisjonen inneholder i tillegg lovgivende, utøvende og dømmende institusjoner. Disse institusjonene er opprettet som en del av det politiske verktøyet og utgjør det vi gjerne kaller for maktfordelingsprinsippet. Videre er et vesentlig trekk ved det moderne demokratiet at alle samfunnets medlemmer har menneskerettigheter. Dette fører til at alle mennesker har ulike rettigheter, uavhengig av individets kultur eller bakgrunn (Biseth, 2014, s. 27).

Demokratiet kan kategoriseres inn i fire fortolkningsdimensjoner; *Demokratiet som statsform med folkestyre, demokratiet som rettigheter og rettsstat, demokratiet som aktiv deltakelse og demokratiet som felles verdigrunnlag* (Stray, 2011, s. 26). De to første kategoriene blir ofte omtalt som det *representative demokratiet* og det er blant annet dette vi har i Norge. Det representative demokratiet kjennetegnes ved en forventning til at den enkelte borger bruker stemmeretten sin for å stemme på de politikerne og det partiet som borgeren mener representerer deres politiske interesser. *Demokratiet som aktiv deltakelse* kalles gjerne deltakerdemokratiet eller det *deliberative demokratiet*. Dette demokratiet krever mer av borgerne eller personer som aktivt deltar i de demokratiske prosessene. *Demokratiet som felles verdigrunnlag* er noe store flernasjonale institusjoner som EU og FN verdsetter, og i for eksempel EU er ambisjonen at alle borgerne i et demokrati skal utvikle en felles demokratisk identitet. Hvis en klarer dette vil konflikter, utfordringer og motsetningsforhold kanskje kunne løses innenfor en demokratisk ramme (Stray, 2011, s. 26-28)

Demokratisk medborgerskap

Demokratisk medborgerskap er den norske oversettelsen av det engelske begrepet *democratic citizenship*. *Citizenship* kan på norsk oversettes til medborgerskap eller det å være en samfunnsborger, og kan knyttes til begrepene status og rolle. Status handler om nasjonal eller regional tilhørighet, mens rolle handler om at vi skal ha en aktiv deltakelsesdimensjon (Stray, 2011, s. 14). Kjernen i teorier som demokratisk medborgerskap handler om hvordan vi kan leve sammen i et politisk fellesskap, hvordan demokratisk deltakelse kan styrkes og hvordan individet kan utvikle en demokratisk identitet. Sentralt i diskusjonen om demokratisk medborgerskap er forholdet mellom enkeltindividets rettigheter og plikter. Et demokrati bygger på tankegangen om rettigheter, og det er viktig at innbyggerne vet hva de har rett til. I tillegg er det viktig å vite hvilke forpliktelser de har. (Stray, 2011, s. 27-28).

I skolen er det særlig to problematiske tendenser i mange drøftinger av utdanning og demokrati. For det første blir demokratiet ofte dratt fram uten tilstrekkelige klargjøring av begrepet. Læreplanen for grunnskolen forteller for eksempel i samfunnsfagsdelen om demokratiske verdier og idegrunnlag som om det er gitt hva det faktisk er, uten å presisere det. Det kan se ut som at en mener at skillene mellom ulike demokratibegrep ikke har konsekvenser eller relevans for praksisfeltet. For det andre er det en tendens at framstillingen av demokrati blir ensidig, og framhevet som direkte deltaking i politisk dialog, og det er ofte en mangel på en presisering av ulike former for demokratioppfattelser (Børhaug, 2004). Synet på hvordan skolen skal oppdra elevene til å bli demokratiske borgere er forbundet med ulike demokratioppfatninger og det er ofte disse oppfatningene skolen mangler. De ulike oppfatningene handler om hvordan det ideelle demokrati fremstår. Disse demokratiforståelsene kan deles inn i fire; Det kommunitaristiske, det deliberative, det republikanske og det liberalistiske perspektiv (Briseid, 2012).

I et liberalistisk demokrati er det enkelte individs rettigheter hovedfokuset (Christensen, 2015, s. 67 og 68). Begrepet liberalisme stammer fra det latinske liber som betyr fri (Briseid, 2012). Samfunnet ses som en samling av individer, og statens rolle er å beskytte individenes interesser, men staten skal ikke ha øverste makt (Christensen, 2015, s. 67 og 68). Demokrati betyr retten til å forsvare sine egne interesser i forhold til andre individer eller staten, og den enkelte kan alliere seg med andre med samme interesser og søke å oppnå politiske endringer gjennom forhandlinger, kompromiss eller konfrontasjoner (Briseid, 2012). I skolesammenheng vil dette si at skolen skal lære elevene om deres rettigheter og muligheter

for deltagelse. Skolen skal ikke, og særlig ikke hvis det er en offentlig skole, fremstille et ideal som inneholder forpliktelser for fellesskapet. Skolen skal derimot fremstille idealet om individet som uavhengig, men med krav på beskyttelse mot overgrep fra staten (Christensen, 2015, s. 67 og 68).

En kommunitaristisk demokratiforståelse legger vekt på fellesskapet som samfunnets grunnleggende enhet. Det viktigste for kommunitarismen er at det er en form for et moralsk fellesskap i samfunnet, og dette må samfunnet ha for at det skal fungere. I denne tolkningen må menneskene ha et fellesskap, og de må ønske å ha det slik for at samfunnet og demokratiet skal eksistere. I forbindelse med skole vil dette si at skolen skal oppdra til sterke felles verdier. Historisk sett har dette vært en viktig del av skolens oppgave. Ofte har skolen vært brukt som en del av statens identitetspolitikk og endringspolitikk (Christensen, 2015, s. 68 og 69).

Et republikansk demokrati forsøker å danne en mellomposisjon i samfunnet, der det arbeides for en felles sak, men den er ikke definert på forhånd. Det kreves derimot at borgerne deltar aktivt i det politiske fellesskapet. I forbindelse med skole vil dette si at målet for undervisningen er at elevene tilegner seg idealet som en aktiv medborger, samtidig som det er plass til moralsk og kulturell pluralisme. Fordi fokuset ligger på at folket skal ha en aktiv tilknytning til demokratiet og deres grunnverdier, kan det hele beskrives som republikanisme, forskjellen til kommunitarisme er at det i republikanismen er plass til en pluralisme av livsformer og verdiorienteringer (Christensen, 2015, s. 69 og 70).

Et deliberativt demokrati blir motstykket til den liberale og republikanske demokratioppfattelsen. Fokuset ligger på betingelsene som fører til demokratiske beslutninger, og på at den politiske offentlighet skal være en arena for både oppfattelse, identifikasjon og behandling av samfunnsmessige problemer. I forbindelse med skole vil dette si at det er fokus på forståelse for demokratiske prosedyrer, og at en i skolen skal ha fri meningsutveksling. Samtidig legger denne oppfattelsen opp til at det er krav på stor grad av informasjon og forståelse av samfunnsmessige problemstillinger hos innbyggerne, fordi det forventes at en skal delta i diskusjoner om felles emner. Dermed kan tilhengere av en deliberativ demokratioppfattelse argumentere for at det er en følge av dette idealet at skolen skal stille krav om et høyt informasjon- og ferdighetsnivå hos elevene (Christensen, 2015, s. 70 og 71).

Demokratiopplæring i skolen

Skolen er en arena for fellesskap og læring. Medborgerskap i skolen er et begrep som inkluderer læring, praktiske erfaringer og tilegnelse av demokratisk kompetanse. En viktig politisk og pedagogisk målsetting er at elevene forberedes til demokratisk samfunnsdeltakelse gjennom opplæring (Stray, 2011, s. 73). I skolen skal elevene tilegne seg kunnskaper, ferdigheter og holdninger som gagnar den enkelte og samfunnet som fellesskap. Skolen er en institusjon som er en del av oppdragelsen, den har som oppgave å videreformidle og videreføre samfunnets verdier og holdninger. Gjennom oppdragelse til demokratisk deltagelse viderefører og videreutvikles verdiene samfunnet bygger på, noe som bidrar til samfunnsdannelse. Denne prosessen kan deles i to. På den ene siden skal utdanningen være et redskap for å påvirke den enkeltes utvikling og muligheter i arbeids og samfunnslivet. På den andre siden er utdanningen et mål for å realisere et ønsket samfunn (Stray, 2011, s. 74).

Når en skal lære om demokratisk medborgerskap kan en dele dette inn i tre ulike opplæringsstrategier; undervisning om demokrati, for demokrati og gjennom demokrati. Den første strategien, om demokrati, innebærer at elevene lærer om det politiske systemet både i Norge og verden, slik at de skal bli informerte borgere (Stray, 2011, s. 107). Dette kan forstås som undervisning som forbereder elevene til deres fremtidige deltagelse i samfunnet. En slik undervisning inneholder en kunnskapskomponent, en ferdighetskomponent og en verdikomponent (Biesta, 2014, s. 35). Opplæring for demokratisk deltagelse er knyttet til verdi- og holdningskompetanse. Utvikling av kritisk tenkning er et sentralt element under denne undervisningen, og oppgaver og samtaler må legges opp til dette (Stray, 2011, s. 107). Ved opplæring gjennom demokratisk deltagelse skal elevene lære gjennom ulike aktiviteter i skolen, slik at de kan utvikle ferdigheter som gjør at de kan delta i demokratiske prosesser. Under det siste punktet, opplæring gjennom demokratisk deltagelse skal elevene lære gjennom ulike aktiviteter i skolen. Dette gir elevene reell kompetanse som igjen fører til at de kan delta i samfunnets demokratiske prosesser og handle ansvarlig senere i livet. Den handler samtidig om at demokratiske verdier må gjennomsyre hele skolen og alle skolens aktiviteter (Stray, 2011, s. 107). Opplæring om demokrati kan kobles til liberalistisk demokratiforståelse som status, og gir et tynt medborgerskap. Derimot kan det også være en forutsetning til demokratiforståing som rolle, der du har et tykt medborgerskap. Opplæring for og gjennom demokrati kan relateres til kommunitaristisk demokratiforståelse (Stray, 2011, s. 109). Ifølge

Christensen (2015, s. 83) er Norge et kommunitaristisk og republikansk demokrati. Det vil si at den norske samfunnsfagundervisningen vektlegger fellesskapet som samfunnets grunnleggende enhet, som er hovedfokuset til både kommunitaristisk demokrati og republikansk demokrati.

Metode

Som forskningsmetode for denne oppgaven har jeg valgt å gjennomføre en kvalitativ innholdsanalyse av læreboken nye makt og menneske 10 samfunnskunnskap. Jeg valgte denne boka fordi det er en lærebok jeg enda ikke har vært i kontakt med før i skolen. Tanken bak dette var at fordi jeg ikke har lest og undervist med denne boka før, så har jeg heller ingen forutbestemte meninger om boka før jeg leste den. Grunnen til at valg av metode ble en innholdsanalyse av en lærebok for denne oppgaven, var i hovedsak fordi lærebøker er et av de viktigste hjelpemidlene en lærer har. Koritzinzky (2014, s. 231) understreker at de fleste læreres undervisning er sterkt lærerstyrt, og at både lærer og elever oppfatter det som står i lærebøkene som pensum. Lærerne forholder seg dessuten ofte bare til en lærebok, og henter sjeldent inspirasjon eller annen kunnskap fra andre bøker. På grunn av dette ønsker jeg å se hvordan et læreverk forholdt seg til begrepet. I tillegg er dette er en lærebok som er revidert etter læreplanrevideringen som ble gjort i 2013. Dette gjør at denne boken er tilpasset til den læreplanen som elevene i skolen skal forholde seg til per dags dato, og den burde derfor være en god fremstilling av hvordan en lærebok i dag forholder seg til problemstillingen min.

For å gjennomføre dataanalysen valgte jeg å lage et analyseskjema som lot meg organisere analysen. Den prosessen jeg gikk gjennom her er det vi også kan kalle koding. Formålet med denne arbeidsmetoden er å bryte ned data, tolke, kategorisere og ut fra dette bygge opp analysen. Å arbeide med rene tekster kan ofte fremstå som overveldende og mye, og koding ble i denne sammenheng en måte å organisere datamaterialet under analysen slik at oversikten ble bedre. Dette er en arbeidsmetode som også kan ha negative sider. For det første kan forskeren risikere å ende opp med alt for brede kategorier eller forhåndsdefinerte kategorier, og dette bidrar da ikke med særlig ny kunnskap. Dette kan gjøre det vanskelige å analysere, og å få fram rett resultat. Hvordan kodingen foregår, er avhengig av hvordan forskeren leser dataene, dette kan føre til ulikt resultat for ulike forskere (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2016). Dette betyr at de resultatene jeg får i min prosess med koding, ikke trenger å være de

samme som alle andre får, noe som igjen vil gjøre det vanskelig å slå fast en konklusjon på det jeg leter etter.

Analyseskjemaet jeg brukte som grunnlag for kodingen ble delt inn i fire kategorier for å systematisere de ulike tingene jeg ville finne ut av. Slik som du kan se i figur 1 er de fire kategoriene; tekst, innhold og begrepsforklaringer, spørsmål og oppgaver som åpner for refleksjon, bildebruk og tekst, demokratioppfattelse/om demokrati, for demokrati eller gjennom demokrati. Den første kategorien brukte jeg til å systematisere hva teksten valgte å fokusere på, samt hvordan teksten er tilpasset målgruppa og hvordan den forklarer begreper. Den tredje kategorien handler om spørsmålenes rolle, og hva disse brukes til i teksten. Den fjerde brukte jeg for å systematisere funksjonen til bilder, grafer og illustrasjoner ble brukt til i forhold til de tekstene de i stor grad var knyttet til. Den siste kategorien ble brukt for å finne ut hvor godt hele kapittelet var tilpasset til opplæring om demokrati, for demokrati og gjennom demokrati.

Kategori Bok	Tekst, innhold og begrepsforklaringer	Spørsmål og oppgaver som åpner for refleksjon	Bildebruk og tekst	Demokratioppfattelse/Om demokrati, for demokrati eller gjennom demokrati
Nye makt og menneske 10 samfunnskunnskap	Egent kapittel om demokrati	Hvorfor påstår mange land at de er demokratisk når de i virkeligheten har et totalitært styre?	Bilder, illustrasjoner og grafer	Demokratioppfattelse: Kommunitaristisk og Republikansk

Figur 1: Utseene på analysetabell, videre tabell finner du som vedlegg 1

Metoden og analysemetoden jeg har valgt har noen svakheter. En ting jeg burde gjort var å se på bokas lærerveiledning, denne inneholder ofte gode tips til gjennomføring av timer knyttet til temaet boka tar for seg, samt andre oppgaver. Ved å se på lærerveiledningen hadde jeg trolig funnet oppgaver som kan knyttes til opplæring gjennom demokrati, som var noe analysen viste at læreboka manglet. En annen ting jeg kunne gjort annerledes er å se på flere læreverk. Fordi jeg bare ser på et læreverk får jeg kun frem hvor godt akkurat denne læreboka er i forhold til problemstillingen. Hvis jeg hadde sett på flere læreverk kunne jeg ha sammenlignet dem med hverandre, og dermed ikke bare fått fram hva en bok er god eller dårlig på, men også hva andre bøker er gode og dårlige til. Koritzinsky (2014, s. 235) understreker at en lærer ikke bare må forholde seg til et læreverk, men også se på flere kilder. Ved å se på flere læreverk kunne jeg dermed fått fram både hva som kunne vært det beste læreverket av de valgte, avhengig av hva man er ute etter, men også hvilke andre lærebøker

som kan brukes til å supplere det skolene alt har tilgang til. Samtidig har jeg fått gått i dybden på temaet, og etter denne arbeidsprosessen har jeg fått kunnskap som senere kan hjelpe meg i min vurdering av læreverk. Dette er noe som uansett kanskje har større verdi da læreplanen skal fornyes innen 2020, og de fleste læreverkene som er i bruk i dagens skole vil bli byttet ut når jeg kommer inn i arbeidslivet.

Analyse

Som grunnlag for analysen ligger boka Cappelen Damms *Nye makt og menneske 10* samfunnskunnskap. Denne boka er skrevet av Tarjei Helland, og ble gitt ut i 2016. Den er et av tre bind og består av; *Nye makt og menneske 10 samfunnskunnskap*, *Nye makt og menneske 10 geografi* og *Nye makt og menneske 10 historie*, som sammen skal danne grunnlaget for undervisningen i samfunnsfag på 10. trinn. I tillegg er det gitt ut bøker for 8. og 9. trinn, disse er lagt opp på samme måte, med en bok for hvert tema. Fordi jeg i denne oppgaven skal fokusere på demokrati skal jeg holde meg til den delen av boka som omhandler dette, og hovedfokuset vil derfor ligge på kapittel 2: *Styre folket – eller folkestyre?*

Denne boka er ment for 10. trinn, og bygger derfor på det elevene har lært om emnet demokrati tidligere. Dette er en faktor som gjør at hovedfokuset for kapitlene ikke inneholder samme kunnskap som det hadde gjort om elevene ikke hadde noen kunnskap om emnet fra før. Dette gjør at forfatteren ikke har lagt like mye energi i å for eksempel lære elevene hva et demokrati er, fordi dette skal de allerede kunne. Dette betyr at boka legger opp til en viss kontinuitet gjennom opplæringen. Det forventes at elevene skal ha hatt en jevn framdrift gjennom hele skolegangen, og at de husker denne kunnskapen slik at de kan bruke denne som utgangspunkt når de lærer noe nytt. Dette kan ses på som problematisk fordi det krever at elevene husker det som de har lært fra tidligere år, og det er ingen måte man kan forsikre seg om at alle elevene har denne kunnskapen når de kommer til for eksempel 10. trinn. Boka legger samtidig opp til litt repetisjon før den nye kunnskapen kommer, men denne er veldig kort og generell. Samtidig sier Koritzinsky (2014, s. 234) at lærebøker må ha en progresjon som tar hensyn til elevenes modenhetsnivå og tilpasset opplæring. Denne progresjonen må også gjelde blant annet fagstoffet, slik det gjør i denne boka. Når en er i denne situasjonen, hvor læreverket legger opp til at det hele tiden skal være en slik progresjon, må en derfor kjenne klassen godt. Det er viktig å vite om de for eksempel trenger ekstra repetisjon for å kunne bruke denne læreboka i skolen.

Tekst og innhold

Tekstdelen av boka består av en del avsnitt bestående av mye tekst i lange avsnitt og noen kortere avsnitt. Tekstene i boka er skrevet med et lettlest språk som fører til at teksten er i stor grad tilpasset til målgruppen og har ikke et språk som oppfattes som for vanskelig for en tiendeklassing å forstå. Koritzinsky (2014, s. 235) understreker viktigheten av dette, og forteller at flere lærebøker som skrives i dag er for vanskelige i språket. Det er ingen plasser i det totale tekstgrunnlaget hvor nye eller vanskelige ord blir benyttet uten at de blir forklart. For eksempel nevnes ordet monarki i en av tekstene. Fordi dette er noe lærebokforfatteren forventer at er et nytt begrep for elevene, har lærebokforfatteren viet plass til begrepet med forklaring i marginen. Det nye begrepet blir her forklart grundig, og det blir gitt ulike eksempler. Det hele er med på å gjøre det enklere for elevene å henge med i teksten og lære seg dette.

Bokas første side understreker viktigheten ved å ta demokratisk ansvar. I dette avsnittet blir demokratisk ansvar definert som ansvar for å holde seg informert og ansvar for deltakelse i samfunnet. Et eksempel på en måte å delta i samfunnet er å bruke stemmeretten sin (Helland, 2016, s. 19). Denne framstillingen kan tolkes som at lærebokforfatteren ønsker å oppfordre til demokratisk medborgerskap. Dette gjør han gjennom en oppfordring om at elevene bør stemme ved valg, samt holde seg oppdatert på nyheter og samfunnet slik at de er i stand til dette. På tross av at det forventes at elevene skal kunne en del fra tidligere år med dette læreverket, har boka to innledende sider hvor den oppsummerer det elevene skal ha lært i årene før. Blant annet blir begrepet demokrati forklart som «folkestyre» og politikk blir definert som konflikter, samarbeid og beslutninger om fordeling av goder og byrder, hvordan styre samfunnet, hva slags samfunn vi vil leve i, og hvordan utvikle dette (Helleand, 2016). Dette er en kort forklaring av demokratiet som representerer en vanlig tolkning av hva demokratiet er. Videre kan dette knyttes til Strays (2011, s. 26) tolkning om det representative demokratiet, som handler om at det legges fram en forventning til at den enkelte borger bruker stemmeretten sin for å stemme på de politikerne og det partiet som borgeren mener representerer deres politiske interesser. Dette er noe lærebokforfatteren får fram gjennom presiseringen sin om hvor viktig det er å delta i valg, stemme og være med på den delen av samfunnet.

Etter oppsummeringen legger boka opp til at det er en rekke forutsetninger som må til for at noe skal være et demokrati. De forutsetningene boka legger opp til er; Frie og hemmelige valg, Allmenn stemmerett, flertallsstyre, garanti for mindretallets rettigheter, garanti for grunnleggende rettigheter og friheter, rettssikkerhet og en form for velferdssamfunn (Helleand, 2016). Dette kan også knyttes til det som Stray (2011, s. 26) beskriver som det representative demokratiet. Forskjellen i denne sammenhengen er at fokuset er mer rettet mot folkets rettigheter og at disse også må være til stede for at et demokrati skal eksistere. Videre blir demokratibegrepet nevnt flere ganger i kapittelet, men da bare for å forklare de ulike formene for demokrati som finnes i verden. Eksempler på demokratiformene er direkte og indirekte demokrati. Senere kommer også en redegjøring for hvordan demokratier kan fungere ved hjelp av en forklaring av ulike valgordninger. Alt dette kan knyttes til opplæring *om demokrati*. Det vil si at tekstgrunnlaget er lagt opp slik at elevene skal lære mest mulig om hva det politiske systemet innebærer. Det er dette som Stray (2011, s. 107) forteller at ofte er i bruk i skolen. Tanken bak denne strategien er at gjennom å lære om demokratiet vil elevene i etterkant kunne bli informerte borgere. Det betyr at teksten som brukes i boka i stor grad mangler undervisning som legger opp til undervisning for demokrati og gjennom demokrati, og at tekstgrunnlaget i liten grad legger opp til kritisk tenking eller aktiviteter som faktisk bidrar til demokratisk medborgerskap.

Spørsmål i tekst

Spørsmål underveis i tekstene er en sentral del av bokas oppbygging. Allerede på første side blir det stilt to kritiske spørsmål til leseren, «Hvorfor påstår mange land at de er demokratiske når de i virkeligheten har et totalitært styre» og «Hva skiller et demokrati fra et flertallsstyrrani?». I tillegg stilles det et innledende spørsmål ved hva som skjer hvis ingen, eller nesten ingen i et demokrati bruker stemmeretten. Disse spørsmålene er for å få elevene til å tenke over dette før de leser kapittelet. Dette har nok først og fremst som rolle å få i gang tankeprosessene til elevene. Samtidig kan også dette knyttes til opplæring som beskriver det representative demokratiet, samt opplæring om demokrati. Her handler det om å få elevene allerede fra første stund til å tenke over hva som gjør et demokrati, til et demokrati.

Spørsmålene underveis i teksten er i stor grad knyttet til det Stray (2011) omtaler som opplæring om demokrati. Spørsmålene er alt fra «Hvem er president i USA nå?» (Helleand, s. 23) til «Hvilke flere kjennetegn må være på plass for at det skal være et demokrati?»

(Helleand, s. 23). Noen av spørsmålene er også lagt opp slik at elevene skal tenke mer over svarene eller bruke bilder og grafer til å forstå, slik som for eksempel: «I Norge hadde vi flertallsvalg fram til 1920 og forholdstallsvalg fra og med valget 1921. hvilken valgordning gir størst avvik mellom prosent av stemmene og prosent av representantene?» (Helleand, s. 34). Disse spørsmålene er også knyttet til opplæring *om demokrati*. Samtidig legger boka opp undervisning for demokratiet gjennom spørsmål som oppfordrer til kritisk tenking gjennom spørsmål. Dette blir blant annet gjort i spørsmålet «Norge er tydeligere i sin kritikk av menneskerettighetsbrudd i Iran enn for eksempel i Saudi-Arabia. Hva tror du kan være grunnen?» (Helleand, s. 37) og «Studer de to kartene nøye. Hvilke likheter og forskjeller finner du? Er det noen land du ble overrasket over å finne i den gruppa de er plassert?» (Helleand, s. 40). Begge disse spørsmålene oppfordrer elevene til å mene noe selv, og finne ut hvorfor det er slik. Gjennom slike spørsmål klarer boka å bevege demokratiopplæringen sin fra å kun handle *om demokrati*, til å faktisk ha opplæring *for demokrati* også.

Videre er det også en del av spørsmålene som direkte kan knyttes til undervisning for demokratisk opplæring. Dette kommer under kapittelets siste side med tekst som handler om demokratier i endring, og demokratisering i verden. Denne delen handler om hvordan folk i verden jobber for å gjøre verden «mer demokratisk». Mot slutten av teksten kommer to setninger som direkte kan knyttes til opplæring for demokrati, hvor det står «Som deltakere i det norske samfunnet har vi alle et felles ansvar for å utvikle og modernisere demokratiet» og «Vår oppfordring til deg som leser denne boka, er klar: Bruk mulighetene du har til å påvirke det demokratiet du lever i» (Helleand, s. 41). Disse spørsmålene er opplæring for demokrati nettopp fordi de er en direkte oppfordring til elevene om at de bør delta i samfunnet. Dette kan videre direkte knyttes til læreplanen. Denne delen har også en rekke spørsmål som stilles til eleven, disse er slik som «Hvor høy skal stemmerettsalderen være?», «Skal elever ha større innflytelse på undervisning, arbeidsformer og pensum i skolen?» og «Hvem skal ha ansvar for å ivareta viktige fellesoppgaver i samfunnet, som for eksempel skole, utdanning, helsetilbud og velferdsordninger?» (Helleand, s. 41). Alle disse kan knyttes til undervisning for demokratisk opplæring fordi de oppfordrer elevene til å tenke selv, si sin egen mening og være kritisk. Dessuten er dette noe læreren kan dra med videre i klasseromsamtalen, og de ulike meningene om sakene kan bli tatt inn i undervisningen.

Oppgaver

Oppgavene knyttet til de ulike kapitlene kommer på slutten og er delt inn i to kategorier, spørsmål og oppgaver. I kapitlet som ligger til grunn for analysen består den første delen, spørsmål, av 17 repetisjonsoppgaver fra kapitlet og er lagt opp til at elevene skal finne svar på spørsmålene ved å gå tilbake i kapitlet. Disse handler om at elevene skal forklare begreper med egne ord, vise forskjell og forklare hvorfor ordningene er som de er. Disse spørsmålene er typiske spørsmål som kan knyttes til Strays (2011) tidligere forklarte begrep *opplæring om demokrati*. Det siste spørsmålet i denne kategorien skiller seg derimot ut fra de andre ved at det spør eleven direkte og legger opp til kritisk tenking ved å spørre «Hvorfor tror du mange land i verden påstår at de er demokratiske, selv om de i virkeligheten har et autoritært styre?». Det siste spørsmålet er dessuten et spørsmål som ble stilt innledende i samme kapittel. Dette vil si at de her forventer at elevene skal ha utvidet sin kunnskap om dette temaet, og kanskje sammenligne svarene sine med det de kunne i starten.

Den andre kategorien, oppgaver, består av 4 større oppgaver som handler om å lære seg om et tema i dybden. Dette velger jeg å kalle dybdelæring i denne sammenheng. De oppgavene som blir gitt under denne kategorien består av flere deler. For eksempel handler den første oppgaven handler om å beskrive et demokratisk samfunn. Først skal eleven gjøre denne alene med stikkord. Så skal denne oppgaven gjøres sammen i grupper, og til slutt foran klassen. Dette er noe som er felles for de fleste oppgavene. Gjennomgående for oppgavene er også at de er en blanding av undervisning om demokrati, og undervisning for demokrati. Elevene skal på en side forklare noe om det grunnleggende i forhold til oppgaven, noe som blir opplæring om demokrati. Senere legger den derimot i stor grad fokus på at eleven også skal argumentere for sitt eget syn, se kritisk på bilder og illustrasjoner gitt i boka i forhold til. Dette gjør at den i stor grad inneholder elementer som kan knyttes til opplæring for demokrati.

Bilder og illustrasjoner

Bilder og illustrasjoner er en stor del av hele boka. Rollen til bildene er å det som Sætre (2015, s. 147) omtaler som å konkretisere teksten ved å blant annet vise sammenhenger mellom objekter eller handlinger. Et eksempel på dette er noe en kan se på side 25 i Helleand (2016). Der finner vi et bilde av et eldre menneske som vi kan se får hjelp av et menneske i sykepleieruniform. Ingen av bildene som går under denne kategorien har bildetekst, men hvis

vi for eksempel ser på det nevnte bildet er det plassert like ved en tekstbit som omhandler velferdssamfunnet. Dette er et valg lærebokforfatteren har gjort med den baktanken om at det er en sammenheng mellom bilder og tekst. Et fotografi brukes ofte i lærebøker for å konkretisere det som omtales i en tekst, det kan brukes til å forklare konsekvenser ved at det får fram detaljer og helhetsbilde av en situasjon (Sætre, 2015, s. 147). Det kan derfor tenkes at tanken bak dette valget er at når elevene leser om velferdssamfunnet i denne boka, så vil de kunne knytte det til tanken om at velferdssamfunnet blant annet fører til hjelp for de eldre. Det er også et stort antall bilder som tar opp en større andel av sidens plass i boka og kan flere ganger ta opp til en halv side. Disse bildene har som oppgave både å illustrere siden, men de spiller også en stor rolle i forhold til en tekstboks som ligger ved siden av eller under. Bildene har som funksjon å illustrere tidligere tekst, men sammen med tekstboksen kommer det også ny kunnskap og viktige eksempler som gjør det enklere for elevene å forstå systemet.

Kapitelet inneholder ikke bare bilder, det har også en tabell og en graf. De to illustrasjonene er med på å bringe inn et snitt av den grunnleggende ferdigheten regning, som skal være en sentral del av alle fag. Læreplanen for samfunnsfag understreker regning i samfunnsfag. Dette er en av de grunnleggende ferdighetene som hvert skolefag skal fokusere på, og handler blant annet om å kunne bruke og sammenligne, analysere og presentere statistisk talmateriale som illustrerer utvikling og variasjon (Utdanningsdirektoratet, 2013). Det er nettopp dette tabellen og grafen gjør for tekstgrunlaget, noe som igjen argumenterer for hvorfor lærebokforfatteren har valgt å bruke denne tabellen som illustrasjon. Tabellen har i seg selv ikke en stor funksjon, og bare for å illustrere oppslutningen som Liberaldemokratene har hatt i valg mellom 1983. Grafen har på en annen side en mye mer sentral plass, den kommer i sammenheng med en forklaring av sperregrense og utjevningsmandater. Det er en graf som presenterer forholdet mellom hvor stor prosent av stemmene partiet Venstre har fått i valg gjennom tidene, og hvor stor andel av mandatene de har fått. Videre har bildeteksten to oppgaver til elevene der de skal finne svaret ved å bruke grafen. Her kommer den grunnleggende ferdigheten matematikk inn som en veldig sentral del. Hvis ikke elevene er i stand til å kunne lese tabellen kan de miste et hjelpemiddel til å forstå spørsmålene, og dermed mister tabellen funksjonen sin.

Drøfting

Demokratioppfattelsen til læreboka kan i stor grad knyttes til både den kommunitaristiske og republikanske måten å oppfatte demokrati på. Dette kommer av måten boka legger opp til demokratiundervisning. Den framstilles kommunitaristisk fordi tekstgrunnlaget handler om de ulike verdiene og holdningene som verdsettes høyest i det norske samfunnet, slik som menneskerettigheter, deltakelse ved valg og demokrati som styreform. I tillegg er det mye fokus på det å se det norske demokratiet i kontrast med verden, noe som gir elevene kunnskap om at det finnes land utenfor Norge som har andre systemer. Demokratioppfatningen er republikansk fordi den tar for seg idealer som oppfordrer til det demokratiske medborgerskap og idealet om at folk skal være en aktiv medborger, samtidig som det er plass til moralsk og kulturell pluralisme. Denne tolkningen kan støttes av Christensens (2015, s. 83) oppfattelse av den norske samfunnsfagundervisningen. Hans oppfattelse er at Norge er et kommunitaristisk og republikansk demokrati og at den norske samfunnsfagundervisningen vektlegger fellesskapet som samfunnets grunnleggende enhet, som er hovedfokuset til både kommunitaristisk demokrati og republikansk demokrati.

Samtidig er det kritikkverdig å se at læreboka ikke viser andre former for demokratisk oppfattelse. Det er som Børhaug (2004) forklarer en tendens til at demokrati blir ensidig og framhevet som direkte deltaking i politisk dialog, og det er ofte en mangel på en presisering av ulike former for demokratioppfattelser. For det første presiserer ikke læreboka på noen måte hvilken demokratioppfattelse den fremmer, slik at læreren må inn å tolke den selv. Samtidig får ikke læreboka på noen måte fram de ulike demokratioppfattelsene som eksisterer. Det kan være mye læring i å se at det finnes andre land som fokuserer annerledes på hva som er gode verdier og holdninger i forhold til demokrati som det er å lære om våre egne. Et eksempel er Christensen (2015) sin beskrivelse av rollen til det liberalistiske demokratiet i skolen som sier at «Skolen skal ikke, og særlig ikke hvis det er en offentlig skole, fremstille et ideal som inneholder forpliktelser for fellesskapet» (Christensen, 2015, s. 68). Dette er en framstilling av demokrati som strider mot det den norske skolen står for i demokratiopplæringen. Som elev på norske skoler blir man innprentet med kunnskap om hvor viktig demokratiet er fra tidlig, og demokratiopplæringen er understreket som et mål i loven. Læreplanverket inneholder mål knyttet til demokratiopplæring, og allerede fra barnehagen skal elevene lære om demokrati gjennom retten til å ytre seg (Utdanningsdirektoratet, 2017). Dette er noe som fortsetter utover resten av skoleløpet, helt fra 1. klasse til utgangen av videregående. Både gjennom mindre mål som «utforme og praktisere reglar for samspel med

andre og delta i demokratiske avgjørelser i skolesamfunnet» som gjelder for 1. - 4. trinn, og større, og mer kompliserte mål som «gje døme på kva samarbeid, medverknad og demokrati inneber nasjonalt, lokalt, i organisasjonar og i skolen» som gjelder for 8. - 10. trinn (Utdanningsdirektoratet, 2013). Selv om boka ikke har en fremstilling som er liberalistisk, er denne tankegangen også en fremstilling som kunne vært relevant å ha med i undervisningen. Når det blir slik at læreboka bare fokuserer på et par former for demokrati er det vanskelig å få fram at ulike land i verden får fram ulike sider ved sin demokratiopplæring.

Læreboka som pensum?

Læreboka legger i stor grad opp til undervisning om demokrati, hvor det fokuseres på ulike punkter som er viktig for den demokratioppfattelsen som boka fremmer. Dette er som tidligere nevnt informasjon om demokratier som er ulik vårt, det å delta i samfunnet og menneskerettigheter. Dette kan knyttes til de to forståelsene om *Demokratiet som statsform med folkestyre* og *demokratiet som rettigheter og rettsstat*. Disse to kategoriene blir ofte omtalt som det *representative demokratiet* og det er blant annet dette vi har i Norge. Det representative demokratiet kjennetegnes ved en forventning til at den enkelte borger bruker stemmeretten sin for å stemme på de politikerne og det partiet som borgeren mener representerer deres politiske interesser (Stray, 2011, s. 26). Det store fokuset på opplæring om demokrati, innebærer at elevene lærer om det politiske systemet både i Norge og verden, slik at de skal bli informerte borgere (Stray, 2011, s. 107). Det er også et stort gjennomgående fokus på opplæring for demokrati. Dette innebærer ifølge teorien at undervisningen har et stort fokus på utvikling av kritisk tenkning (Stray, 2011, s. 107). Kritisk tenking er noe boka gjennom spørsmålene underveis i teksten, samt oppgaver virkelig får fram. Det læreboka derimot mangler for demokratiopplæringen er opplæring *gjennom demokrati*. Det er ingen oppgaver eller opplegg i kapitlet som direkte legger opp til at elevene skal lære om demokrati og det å være en demokratisk medborger ved å gjennomføre det, for eksempel ved skolevalg eller diskusjoner i klasserommet. Erfaringsmessig er det ofte gjennom opplæring *gjennom demokrati* at det læres mest, da det er gjennom denne opplæringen at elevene faktisk får relevant kompetanse, samt prøvd seg på systemet.

Gjennomgående for denne boka er at den er veldig normativ. Det vil si at innholdet i boka er veldig rettleidende (Sagdahl, 2019). Den oppfordrer i veldig stor grad til at du bør, og nærmest skal være med på demokratiet. Et eksempel på dette er «Vår oppfordring til deg som leser

denne boka er klar: Bruk muligheten du har til å påvirke det demokratiet du lever i!» (Helleand, 2015, s. 41). Utelukkende har lærebokforfatteren et fokus som handler om dette, mens det mangler en argumentasjon som er større enn at det generelt sett er viktig. I stor grad mangler boka en kritikk av systemene, og framstillingen av at det ikke bare er å gå ut å stemme. Når det er slik fremstår det som kritikkverdigg å se at læreboka for eksempel ikke legger fokus på undervisning gjennom demokrati på noen måte, spesielt når mange lærere og elever, slik som tidligere nevnt, ser på lærebøker som pensum. Spesielt med tanke på at samfunnsfag er et fag som hele tiden er i utvikling fordi samfunnet er i endring. Som nevnt tidligere skjer det mye i samfunnet. Vi har i dag et samfunn der elever har meninger, og de bidrar gjerne i demonstrasjoner for temaer som engasjerer dem. For eksempel ble det 22. mars 2019, gjennomført en skolestreik for miljøet, og diskusjonene i media gikk i stor grad på om elever skulle få fravær for streiken (NRK, 2019). Lærebøkene bør, og spesielt i forhold til demokrati kunne ha noen oppgaver der elevene skal prøve å engasjere seg i et tema de bryr seg om. Når slike hendelser som skolestreik blir en realitet bør dessuten lærerne kunne åpne litt for å finne på egne oppgaver. Denne streiken er en hendelse som skolene kunne dratt inn i undervisningen med egendefinerte oppgaver og samtaler knyttet til temaet.

Koritzinsky (2014, s. 235) understreker at en lærer ikke bare må forholde seg til et læreverk, men også se på flere kilder og bruke nett. Når en er i en situasjon der elever og lærere ser på læreboka som eneste pensum mister læreren litt av autonomien som de har. Autonomien handler om lærerens individuelle frihet, og mulighet til å velge metode for undervisningen selv (Imsen, 2016, s. 73). Det er lett å glemme at det er det som står i læreplanen som er pensumet for skolegangen, og ikke det som står i læreverket som skolen har valgt å kjøpe inn. Det er viktig å tenke på all tilgangen som finnes gjennom eksterne kilder slik som internett, og huske på at det ikke er slik at man må følge læreboka slavisk. Det er for eksempel mulig å supplere undervisningen med filmer, tv-program, internettsider, andre læreverk og annen relevant litteratur. Det er kanskje ekstra jobb, men for læringens skyld er det kanskje mer verdifullt for elevene at det er læreren som har tatt valget, og sortert ut de kildene som er for vanskelige eller som inneholder feil informasjon.

Det kan samtidig oppfattes som et interessant synspunkt at teoretikere som Koritzinsky har en framstilling av hva som er den «gode» lærebok. Selv om han understreker viktigheten ved å se på flere kilder og nett, ligger det mye i framstillingen hans som handler om hva den «gode» lærebok er. På en side er det fint at det finnes en beskrivelse som gjør det enklere å legge opp

en lærebok, slik at vi som lærere vet at elevene på ulike trinn eller skoler har flere likheter i undervisningen på tross i at de har ulike lærere og lærebøker. Samtidig er det problematisk at han fremstiller dette som en mal som en lærebokforfatter bare kan følge, og ikke minst som en lærer bare kan se etter i letingen etter godt læreverk. Gjennomgående for funnene i denne oppgaven kommer det fram at denne læreboka mangler flere av de fokuspunktene som fører til en god undervisning om demokrati, dette er for eksempel opplæring gjennom demokrati eller ulike tilnærminger for demokratisk medborgerskap. Det er i denne læreboka slik som Briseid (2012) sier at demokratiet ofte blir dratt fram i lærebøker uten tilstrekkelige klargjøring av begrepet. Samtidig er det som det kommer fram i analysen, slik at boka innfrir flere av Koritzinskys (2014) mål. Dette er for eksempel tekst som ikke er for vanskelig og som i stor grad er tilpasset målgruppen med forklaringer av begreper, samt inneholder den god variasjon med bilder og grafer. Innholdet er gjennomgående variert, og det får blant annet fram både hva demokrati er i Norge og hva det kan være i resten av verden. Dette er de tingene som er med på å dra kvaliteten av læreboka opp et nivå. Hvis en derimot sammenligner disse observasjonene kan en se at en lærebok ikke nødvendigvis er så «god», selv om den oppnår flere av de målene som Koritzinsky understreker at er viktig for en lærebok. Dette kommer av at den kan mangle flere av de faglige aspektene som både læreplanen og lovene forventer. Til syvende og sist må vi, som Imsen (2016, s. 425-426) sier, huske at lærebøker tross alt bare er lærebokforfatterens tolkning av læreplanen. Dette gjør at læreboka ikke nødvendigvis alltid inneholder det vi selv tolker at læreplanen fokuserer på, på tross av at selve boka er god.

Avslutning

Denne oppgaven har hatt som hensikt å undersøke hvilken måte læreboken *Nye makt og mennesker 10* legger opp til læring om demokrati og medborgerskap, samt i henhold til dette undersøke om det er hensiktsmessig å forholde seg til bare denne læreboka i undervisningen. I analysen kom det fram at læreboka hadde en layout med bilder og tekst som samsvarte. Tekstgrunlaget hadde et språk som var enkel å forstå, nye begreper ble forklart og informasjonen ble framstilt på en god og oversiktlig måte. Informasjonen som ble gitt i kapittelet kan knyttes til det kommunitaristiske og den republikanske framstillingen av demokratisk medborgerskap. Samtidig nevner ikke kapittelet noen av disse tilnærmingene. Det er en typisk tendens at framstillingen av demokrati blir ensidig, samt at det ofte er en mangel på en presisering av ulike former for demokratioppfattelser (Børhaug, 2004). Selv om

det er vanlig, kan det likevel ses på som kritikkverdig at boka bare viser Norges side av hva en demokratisk medborger er. Videre er måten elevene skal lære seg å være demokratiske medborgere kun knyttet til opplæring *om demokrati* og opplæring *for demokrati*. Noe som vil si at boka hadde mye fakta om hva et demokrati er, og hva som gjør et land et demokrati. Den hadde også både tekst og oppgaver som oppfordret til kritisk tenking, noe som er en av hovedoppgavene for opplæring *for demokrati*. Derimot var det ingen opplæring gjennom demokrati, noe som er negativt da egne erfaringer viser at elever lærer godt ved bruk av opplæring *gjennom demokrati*.

Boka forholdte seg derimot i stor grad til flere av Koritzinsky (2014) sine mål for den «gode» lærebok. Denne oppgaven viste meg at en lærebok kan være god på papiret, men ha et teoretisk nivå som ikke får med seg alt som fører til god undervisning om emnet. Samtidig viser bare denne analysen hvordan forholdene er i et kapittel, i en av lærebøkene. Å konkludere med noe er derfor svært vanskelig, og resultatene kunne gjerne vært annerledes hvis oppgaven hadde hatt rom for analyser av flere læreverker. Dette betyr at det i framtiden er god plass til flere lærebokanalyser, og lærere bør kanskje gjøre dette oftere selv. I forbindelse med fagfornyelsen vil mange skoler måtte kjøpe inn nye læreverker. Min oppfordring i forbindelse med dette vil være at lærerne og skoleledelsen husker at læreverkene er lærebokforfatterens oppfatning av det læreplanen handler om. Selv om det er liten tid og mye jobb, er det derfor viktig å selv analysere læreverket før bruk. I mange sammenhenger vil det dermed kanskje være nyttig å dra inn andre kilder, ved å for eksempel se til internett eller andre læreverker. Nye makt og mennesker 10 samfunnskunnskap er et læreverker som ved hjelp av andre kilder, samt kreativitet hos læreren lett vil kunne nå de forventede nivåene hos elevene. Vi må som Koritzinsky (2014, s. 233-235) sier, huske at læreboka ikke skal erstatte læreren, men heller være en støtte for lærerens arbeid.

Litteraturliste

- Biseth, H. (2014). Kapittel 2: MÅ vi snakke om demokrati? I Madsen, J & Biseth, H (Red.), *Må vi snakke om demokrati?: Om demokratisk praksis i skolen (25 - 45)*. Oslo: Universitetsforlaget
- Briseid, L. G. (2012). Demokratiforståelse og intensjoner i demokratioppdragelsen – Norske læreplaner mellom 1974 og 2010. *Nordic studies in Education*, 32(1), s. 50-66. Hentet fra: https://www.idunn.no/np/2012/01/demokrati-forstaaelse_og_intensjoner_i_demokratioppdragelsen
- Børhaug, K. (2004). Ein skule for demokratiet. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 88 (2-3): 205-219. Hentet fra: https://www.idunn.no/npt/2004/02-03/ein_skule_for_demokratiet
- Christensen, A. (2015). Demokrati- og medborgerskapsbegreber i grundskolens samfundsfag i Danmark, Norge, Sverige og Tyskland. (64-92). *Nordidactica - Journal of humanities and social science education*.
- Johanneessen, A, Tufte, P. A, Christoffersen, L (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag
- Helland, T. (2016). *Nye makt og menneske 10 samfunnskunnskap*. Latvia: Cappelen Damm
- Imsen, H. (2016). *Lærerens verden – innføring i generell didaktikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Koritzinsky, T. (2014). *Samfunnskunnskap - Fagdidaktisk innføring (4. utg)*. Oslo: Universitetsforlaget
- Levin, J. R., Anglin, G. J., Carnet, R. (1987) On Empirically Validation Function of Pictures in Prose. I D.M. Willows & H. A. Houghton (red.) *The Pyschology of Illustration (1-87)*. New York: Springer-Verlag,
- Levin, J. R., & Mayer, R. E. (1993). Understanding illustrations in text. I B. K. Britton, A. Woodward, & M. R. Binkley (Red.), *Learning from textbooks: Theory and practice (95-114)*. Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

NRK (2019). *Skolestreik for klimaet*. Hentet 10.05.19 fra:
<https://www.nrk.no/nyheter/skolestreik-for-klimaet-1.14409620>

Opplæringslova. (1997). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>

Sagdahl, Mathias. (2019, 16. februar). normativ. I *Store norske leksikon*. Hentet 11. mai 2019 fra <https://snl.no/normativ>

Stray, J. H. (2009). *Demokratisk medborgerskap i norsk skole? En kritisk analyse*. (Doktoravhandling) Universitetet i Oslo: Oslo. Hentet fra:
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/30460/AvhandlingJHStray.pdf?sequence>

Stray, J. H. (2011). *Demokrati på timeplanen*. Fagbokforlaget: Bergen

Svennevig, Jan. (2019). tekst. I *Store norske leksikon*. Hentet 5. mai 2019 fra
<https://snl.no/tekst>

Sætre, J. P. (2015). Vurdering av lærebøker. I Mikkelsen, R. & Sætre, P. J. (Red.).
Geografididaktikk for klasserommet (3. utg, 139-159) Oslo: Cappelen damm

Utdanningsdirektoratet (2017). Rammeplan for barnehagen. Hentet 27.04.19 fra
<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/verdigrunnlag/demokrati/>.

Utdanningsdirektoratet (2013). Læreplan i samfunnsfag (SAF1-03). Hentet 27.04.19 fra:
<https://www.udir.no/kl06/SAF1-03>

Vedlegg 1

Analysetabell.

Kategori Bok	Tekst, innhold og begrepsforklaringer	Spørsmål og oppgaver som åpner for refleksjon	Bildebruk og tekst	Demokratioppfattelse/Om demokrati, for demokrati eller gjennom demokrati
Nye makt og menneske 10 samfunnskunnskap	<p>Egent kapittel om demokrati</p> <p>Lange avsnitt med mye tekst</p> <p>Oppsummering fra tidligere år</p> <p>Kjennetegn på demokratiet</p>	<p>Hvorfor påstår mange land at de er demokratisk når de i virkeligheten har et totalitært styre?</p> <p>Hva skiller et demokrati fra et flertallstyrrani?</p> <p>Hva skjer hvis ingen, eller nesten ingen, i et demokrati bruker stemmeretten?</p> <p>Gjennomgående bruk av spørreordene:</p>	<p>Bilder, illustrasjoner og grafer</p> <p>Tekst tilpasset nivået</p> <p>To tankekart som oppsummering på slutten</p>	<p>Demokratioppfattelse: Kommunitaristisk og Republikansk</p> <p>Teksten er bare om demokratiet</p> <p>Spørsmål underveis legger opp til mye refleksjon for demokrati</p> <p>Siste setning kan tolkes som en oppfordring til å gjennomføre demokrati</p> <p>Oppgavene på slutten kan knyttes til om demokrati og for demokrati</p>

	<p>Ulike former for demokrati</p> <p>Eksempler fra både Norge og utlandet</p> <p>Diktaturer Teokrati</p> <p>Demokratianalyse</p> <p>Oppfordrer elevene til å bruke mulighetene de har til å påvirke demokratiet de lever i.</p> <p>Det gis begrepsforklaringer underveis i teksten</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hva ... ? • Hvorfor er? <p>Eks: Hva slags demokrati ønsker vi?, Hvilken løsning gir hvilket resultat?, Hva skiller demokrati fra diktatur?</p> <p>Hva kan være grunnen?</p> <p>Spørsmål til refleksjon ved slutten av kapitlet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvor høy skal stemmerettsalderen være? • Skal Norge være monarki eller republikk? • Skal bare norske statsborgere kunne stemme ved stortingsvalg? 		
--	--	--	--	--

	<p>Vanskelige begreper får en egen plass i margin hvor de blir forklart</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Skal elever ha større innflytelse på undervisning, arbeidsformer og pensum i skolen? • Hvem skal ha ansvar for å ivareta viktige fellesoppgaver i samfunnet, som for eksempel skole, utdanning, helsetilbud og velferdsordninger? • Hvordan skal vi få flere til å delta i politiske valg og aktiviteter? • Hvordan skal vi sørge for at menneskerettighetene blir respektert? 		
--	---	---	--	--

		Spørsmål om teksten og oppgaver som lar elevene selv finne ut ny kunnskap og argumentere		
--	--	--	--	--

